УДК 316.77:070.1
DOI https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.5/41

Лепетуха М.В.
https://orcid.org/0009-0005-5357-8791
Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ФАКТЧЕКІНГУ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджується роль фактчекінгу як інструменту формування та зміцнення інформаційної стійкості суспільства в умовах сучасного медіапростору, насиченого дезінформацією, маніпуляціями та інформаційними операціями. Проаналізовано теоретичні засади фактчекінгу як окремої журналістської практики та соціально значущої діяльності, спрямованої на верифікацію публічно поширюваної інформації. Розглянуто генезис фактчекінгових організацій у світовому та вітчизняному медіапросторі, визначено ключові методологічні підходи до перевірки фактів та рейтингування достовірності інформації. Встановлено взаємозв'язок між систематичним застосуванням фактчекінгових практик і рівнем критичного медіаспоживання громадян. Окремо розглянуто питання інституціоналізації фактчекінгу в Україні, діяльність провідних вітчизняних організацій – StopFake, VoxCheck, «Слово і Діло» – та їхній внесок у протидію інформаційним загрозам. Показано, що ефективність фактчекінгу визначається не лише швидкістю виявлення та спростування неправдивих повідомлень, а й рівнем довіри аудиторії до незалежних джерел інформації та прозорістю методів перевірки. Встановлено, що фактчекінг виступає не лише реактивним механізмом відповіді на дезінформацію, а й проактивним інструментом формування в суспільстві навичок критичного мислення, медіаграмотності та відповідального споживання інформації. Визначено основні виклики, що постають перед фактчекерами в умовах гібридних інформаційних воєн: надшвидке поширення неправдивих наративів, ефект підтвердження упередженості, алгоритмічна логіка соціальних мереж та активне використання технологій штучного інтелекту для створення маніпулятивного контенту. Запропоновано перспективні шляхи підвищення ефективності фактчекінгу через інтеграцію з медіаосвітою, розбудову міжнародних мереж співпраці, удосконалення цифрових інструментів перевірки інформації та впровадження технологій штучного інтелекту. Обґрунтовано необхідність системного підходу до формування інформаційної стійкості суспільства, де фактчекінг посідає центральне місце як практичний механізм протидії інформаційним впливам, підвищення якості суспільного дискурсу та збереження довіри до медіаінституцій.

Ключові слова: *фактчекінг, дезінформація, інформаційна стійкість, медіаграмотність, верифікація інформації, критичне мислення, інформаційні операції, маніпуляції, медіапростір, соціальні комунікації.*

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство переживає кризу довіри до медіаінституцій, що безпосередньо пов'язана з лавиноподібним поширенням дезінформації, фейкових новин та цілеспрямованих інформаційних операцій. Маніпулювання інформацією давно перестало бути лише інструментом пропаганди і перетворилося на повноцінну зброю в арсеналі гібридних воєн – таку, що не потребує ані ракет, ані армій, але здатна дестабілізувати суспільство зсередини.

Для України ця проблема набула особливої гостроти після 2014 року, коли розпочалася системна інформаційна агресія з боку російської федерації. Повномасштабне вторгнення 2022 року загострило її до межі: інформаційний фронт став не менш важливим, ніж фізичний. В умовах, коли фейки здатні підривати суспільну згуртованість, дезорієнтувати громадян і впливати на міжнародну підтримку України, питання інформаційної стійкості суспільства є питанням національної безпеки.

Фактчекінг – систематична верифікація публічно поширюваних тверджень – постає в цьому контексті як один із небагатьох практичних

© Лепетуха М.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

і доступних інструментів протидії дезінформації. Водночас розуміння фактчекінгу лише як технічної процедури перевірки фактів є надто вузьким. Пропонується розглядати його як соціальний інститут, що здійснює системний вплив на інформаційну культуру суспільства та сприяє формуванню його інформаційної стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти фактчекінгу стали предметом активного наукового дослідження переважно в останнє десятиліття. Американський дослідник Л. Ґрейвз простежив трансформацію перевірки фактів від редакційної процедури до самостійної журналістської спеціалізації, описавши інституційне становлення фактчекінгу в США [4, с. 45]. Британська дослідниця К. Уордл разом із Г. Дерахшаном розробила концептуальну рамку «інформаційного розладу» (information disorder), що охоплює дезінформацію, місдінформацію та малінформацію і стала методологічною основою для подальших досліджень у цій галузі [12, с. 7].

Зв'язок фактчекінгу зі стійкістю суспільства до маніпуляцій вивчали Дж. Рузенбек та С. ван дер Лінден. Їхні дослідження стратегії «пребанкінгу» – попереднього ознайомлення людей із прийомами дезінформації до зіткнення з нею – показали вищу ефективність цього підходу порівняно з наступним спростуванням вже засвоєних хибних переконань [8, с. 572]. Масштабне дослідження поширення інформації в соціальних мережах, здійснене С. Восуги, Д. Роєм та С. Аралом, зафіксувало, що фейкові новини поширюються на 70% швидше за правдиві, що ставить перед фактчекерами принципові структурні обмеження [11, с. 1146].

В українському науковому просторі фактчекінг як інструмент протидії інформаційній агресії розглядали О. Зернецька та В. Іванов [1, с. 67]. Інституційний вимір фактчекінгу на міжнародному рівні відображає Кодекс принципів IFCN, що став стандартом для більш ніж 100 акредитованих організацій у 60 країнах [5].

Попри широкий масив досліджень, системний зв'язок між фактчекінгом і формуванням інформаційної стійкості суспільства як цілісного явища залишається недостатньо концептуалізованим. Більшість праць зосереджена або на технологічних аспектах верифікації, або на ефективності спростування конкретних фейків, тоді як питання довгострокового суспільного впливу фактчекінгових практик потребує окремого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування ролі фактчекінгу у формуванні інформаційної стійкості суспільства та визначення перспективних напрямків розвитку фактчекінгових практик в Україні. Досягнення мети передбачає розкриття понятійного апарату дослідження, аналіз механізмів впливу фактчекінгу на інформаційну стійкість і характеристику викликів, що постають перед вітчизняними фактчекерами в умовах тривалої інформаційної агресії.

Виклад основного матеріалу. Термін «фактчекінг» у сучасному медіадискурсі набув значно ширшого значення, ніж просто редакційна перевірка перед публікацією. Сьогодні він охоплює систематичну верифікацію тверджень публічних осіб, офіційних документів, статистичних даних, вірусного контенту в соціальних мережах та штучно згенерованої інформації. Принципово важливим є те, що сучасний фактчекінг є публічним: його результати оприлюднюються разом із поясненням методології та посиланнями на джерела, що відрізняє його від внутрішньоредакційної верифікації.

Поняття «інформаційна стійкість суспільства» є складнішим для концептуалізації. Пропонується розуміти під ним здатність суспільства зберігати адекватне сприйняття реальності та спроможність демократичних інститутів до нормального функціонування в умовах цілеспрямованих інформаційних впливів. Це явище є багаторівневим: воно охоплює індивідуальний рівень (медіаграмотність та критичне мислення окремих громадян), інституційний рівень (стійкість медіасистеми, регуляторних і правових механізмів) і власне суспільний рівень (соціальна довіра, наявність спільних когнітивних «якорів» – загальноприйнятих фактографічних орієнтирів, що дозволяють відрізняти правду від брехні).

Дезінформація, якій протистоїть фактчекінг, визначається дослідниками як навмисне поширення неправдивої або оманливої інформації з метою введення в оману. Її слід відрізняти від «місдінформації» – ненавмисного поширення неточних відомостей – та «малінформації» – використання правдивої інформації із шкідливою метою. Усі три явища охоплюються поняттям «інформаційного розладу» [12, с. 7]. Ця типологія є практично важливою: вона визначає, яким саме є характер загрози і відповідно – який інструментарій є доречним для протидії.

Фактчекінг пройшов довгий шлях від редакційної процедури до повноцінного соціального інституту. Першою спеціалізованою організацією прийнято вважати американський ресурс FactCheck.org, заснований у 2003 році при Університеті Пенсільванії. Поява саме такого формату стала відповіддю на конкретний суспільний запит: зростання

кількості публічних тверджень, що їх неможливо було перевірити у рамках звичайного журналістського репортажу. PolitiFact та Washington Post Fact Checker розвинули цей формат далі, запровадивши рейтингові шкали – від «Правди» до «Штанів у вогні» та від одного до чотирьох «Піноккіо» відповідно – і тим самим зробивши результати фактчекінгу наочними і зрозумілими для широкої аудиторії [4, с. 56].

Мережа міжнародного фактчекінгу (IFCN) станом на 2026 рік об'єднує понад 170 організацій по всьому світу – це помітне зростання порівняно з 2023 роком, коли мережа налічувала трохи більше 100 акредитованих організацій із 60 країн. Кодекс принципів IFCN передбачає дотримання стандартів незалежності та неупередженості, прозорості джерел, фінансування і методології, а також відкритості до виправлень [5]. Сертифікація діє один рік і потребує щорічного повторного аудиту, що перетворює акредитацію на дієвий, а не одноразовий знак якості на міжнародному ринку медіа.

Окрім самої сертифікації, IFCN виконує роль хабу ресурсів для галузі: у партнерстві з Google та YouTube мережа впровадила грантові програми GROW та ENGAGE в межах Global Fact Check Fund, надавши фактчекінговим редакціям по всьому світу мільйони доларів на розвиток потужностей і фінансової сталості. Паралельно в Європі сформувалася регіональна структура зі своїм окремим кодексом стандартів – Європейська мережа стандартів фактчекінгу (EFCSN), заснована 2023 року за результатами проєкту Європейської комісії; станом на 2026 рік вона об'єднує понад 60 верифікованих членів [3]. Показово, що обидві мережі – глобальна і європейська – виступили співорганізаторами щорічної конференції GlobalFact 2026 у Вільнюсі, що відображає ширшу тенденцію до інституційної консолідації фактчекінгової спільноти.

В Україні фактчекінг як окремий напрям медіапрактики сформувався після 2014 року – і це не є випадковістю. StopFake, заснований у березні 2014 року студентами і викладачами Могилянської школи журналістики, виник як пряма відповідь на інформаційну агресію росії. Характерно, що він від початку будувався як публічний проєкт, орієнтований не лише на українську, а й на міжнародну аудиторію – адже антиукраїнські наративи поширювалися одночасно десятками мов [9]. Пізніше з'явилися VoxCheck, «Слово і Діло», «Без брехні» та інші ініціативи, кожна зі своєю нішею і методологією.

Важливо усвідомити: вітчизняний фактчекінг розвивався не в умовах мирного медіапростору, а під постійним тиском – як у вигляді прямих кіберзагроз і DDoS-атак, так і через масштаб дезінформаційних потоків, що їх необхідно обробляти. Саме тому досвід українських фактчекінгових організацій є унікальним і заслуговує окремого дослідження.

Зв'язок між фактчекінгом та інформаційною стійкістю суспільства є багатовимірним і реалізується на кількох рівнях.

На індивідуальному рівні регулярна взаємодія з матеріалами фактчекерів поступово формує в громадян навичку запитувати «а чи це правда?» – тобто звичку до критичного ставлення до інформації. Важливо, що цей ефект є кумулятивним: один прочитаний матеріал фактчекера навряд чи змінить поведінку людини, але систематична присутність фактчекінгу в медіасередовищі формує нову норму споживання інформації. Ознайомлення з методологією верифікації – тобто не лише з результатом перевірки, а й із тим, як саме перевірявся факт, – має особливе значення для розвитку медіаграмотності.

На інституційному рівні фактчекінг виконує функцію «інформаційного сторожа»: він створює для публічних осіб і медіаорганізацій репутаційні стимули до більш точного і відповідального публічного мовлення. Перспектива публічного спростування є дієвим стримувальним чинником – навіть для тих, хто принципово не переймається точністю своїх висловлювань. Показово, що в країнах із розвиненою фактчекінговою екосистемою публічні особи частіше виправляють або уточнюють свої заяви після появи відповідних матеріалів [4, с. 112].

На суспільному рівні розвинена фактчекінгова екосистема формує спільний «когнітивний базис» – набір верифікованих фактів та надійних джерел, якими суспільство може користуватися для навігації в інформаційному просторі. Це особливо важливо в умовах інформаційних операцій, однією з ключових цілей яких є саме руйнування спільної фактографічної бази суспільства і нав'язування «туману невизначеності» – стану, коли людина перестає довіряти будь-якій інформації і стає або апатичною, або легкою мішенню для маніпуляцій.

Було б помилкою ідеалізувати фактчекінг як універсальний засіб від дезінформації. Він має суттєві структурні обмеження, які необхідно враховувати.

Феномен «вірусної асиметрії» полягає в тому, що дезінформація поширюється значно швидше, ніж її спростування. Дослідження MIT зафіксувало,

що фейкові новини поширювалися на 70% швидше за правдиві [11, с. 1146]. Це означає, що фактчекінг у реактивному режимі завжди «грає здогін»: до моменту публікації спростування значна частина аудиторії вже засвоїла хибну версію подій. Алгоритмічна логіка соціальних мереж лише посилює цю асиметрію: платформи, оптимізовані під емоційне залучення, структурно надають перевагу сенсаційному і тривожному контенту, яким часто є матеріали дезінформації [2, с. 7315].

Ефект підтвердження упередженості (confirmation bias) є ще одним структурним бар'єром: люди сприймають інформацію, що підтверджує їхні існуючі переконання, і схильні відхиляти ту, що їм суперечить – незалежно від того, верифікована вона чи ні [6, с. 178]. Іншими словами, матеріали фактчекерів читає переважно та аудиторія, яка вже схильна довіряти верифікованій інформації. Охопити тих, хто активно споживає дезінформацію, – принципово складніше.

Для України ці загальні обмеження посилюються специфічними умовами. Масштаб дезінформаційних операцій, що підтримуються державними ресурсами росії, колосально перевищує можливості будь-якої фактчекінгової організації. Сучасні антиукраїнські наративи рідко є повністю неправдивими – вони часто будуються на реальних подіях, але з хибним контекстом або оманливою інтерпретацією, що суттєво ускладнює однозначне спростування. Нарешті, технологічний розвиток – зокрема генеративний штучний інтелект і дипфейки – ставить перед верифікацією принципово нові виклики [10, с. 132].

Усвідомлення структурних обмежень реактивного фактчекінгу підштовхує до переосмислення його ролі. Видається продуктивним розглядати фактчекінг не лише як відповідь на конкретний фейк, а як платформу для формування суспільного імунітету до дезінформації.

Стратегія «пребанкінгу» є концептуально важливим кроком у цьому напрямку. Замість того, щоб спростовувати вже засвоєні хибні переконання, вона пропонує наперед ознайомлювати людей із типовими прийомами маніпуляції: апеляцією до емоцій, хибними аналогіями, вибірковим використанням статистики, підміною понять тощо [8, с. 577]. Таке «щеплення» підвищує стійкість до маніпуляцій незалежно від конкретного їх змісту. Інтеграція цього підходу в освітні програми – від шкільного курсу медіаграмотності до університетських дисциплін і просвітницьких проектів для дорослих – є одним із найперспективніших напрямків.

Розбудова міжнародних фактчекінгових мереж є критично важливою для протидії транснаціональним дезінформаційним кампаніям. Антиукраїнська дезінформація поширюється одночасно десятками мов – отже, і спростування мають бути скоординованими та багатомовними. Досвід EU DisinfoLab і EUvsDisinfo свідчить, що такий підхід здатен суттєво підвищити ефективність реагування на дезінформаційні кампанії.

Технологічні рішення на основі штучного інтелекту відкривають нові можливості для масштабування фактчекінгу. Автоматизоване виявлення потенційно неправдивих матеріалів, класифікація дезінформаційних наративів і моніторинг скоординованих кампаній можуть суттєво розширити можливості організацій, які хронічно обмежені в ресурсах [10, с. 135]. При цьому важливо, щоб технологічний інструментарій залишався в руках редакторів-людей: автоматизація може пришвидшити виявлення загроз, але рішення про їх верифікацію і публікацію спростування потребує людського судження.

Нарешті, важливою умовою підвищення суспільного впливу фактчекінгу є розширення каналів поширення його результатів. Матеріали фактчекерів мають з'являтися не лише на спеціалізованих сайтах, а й у стрічках соціальних мереж, у форматах, адаптованих для мобільного споживання, у співпраці з популярними медіа і блогерами. Партнерства платформ із фактчекерами – такі, як програма Facebook Third-Party Fact-Checking – є важливим прецедентом, що потребує розвитку попри наявні обмеження [7, с. 2521].

Висновки. Фактчекінг є значно більшим, ніж технічна перевірка фактів. У сучасних умовах він постає як соціальний інститут, що здатен системно впливати на інформаційну культуру суспільства – але лише за умови, якщо його розглядати і розбудовувати саме з цієї позиції.

Інформаційна стійкість суспільства формується на трьох взаємопов'язаних рівнях – індивідуальному, інституційному та суспільному. Фактчекінг здатен впливати на кожен із них: розвиваючи критичне мислення громадян, утримуючи публічних акторів від безвідповідального мовлення і формуючи спільний фактографічний базис, на який може спиратися суспільство. Проте жоден із цих ефектів не є автоматичним – вони потребують тривалої, системної роботи.

Структурні обмеження реактивного фактчекінгу – вірусна асиметрія, ефект підтвердження упередженості, алгоритмічна логіка

платформ – вказують на необхідність зміщення акценту від спростування конкретних фейків до формування суспільного імунітету до дезінформації. Стратегія «пребанкінгу», інтегрована в систему медіаосвіти, є більш перспективним напрямком, ніж нескінченна гонитва за черговим фейком.

Для України, що перебуває в умовах повномасштабної інформаційної агресії, розвиток інституційної бази фактчекінгу є питанням не лише медійного, а й національного безпекового значення. Вітчизняні фактчекінгові організації потребують ресурсної підтримки, технологічного вдосконалення та розширення аудиторії – і це завдання має стати частиною ширшої державної стратегії інформаційної безпеки.

Перспективами подальших досліджень є аналіз ефективності конкретних форматів фактчекінгу в різних демографічних групах, розробка методологічних стандартів верифікації в умовах активних збройних конфліктів, а також дослідження взаємодії між алгоритмами соціальних мереж і поширенням матеріалів фактчекерів.

Список літератури:

1. Зернецька О. В. Нові медіа і глобальна трансформація суспільства : монографія. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал»», 2017. 345 с.

2. Brady W. J., Wills J. A., Jost J. T., Tucker J. A., Van Bavel J. J. Emotion Shapes the Diffusion of Moralized Content in Social Networks. *PNAS*. 2017. Vol. 114, № 28. P. 7313–7318. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.1618923114

3. European Fact-Checking Standards Network: official website. URL: https://efcsn.com/ (дата звернення: 06.07.2026).

4. Graves L. Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in American Journalism. New York : Columbia University Press, 2016. 296 p.

5. International Fact-Checking Network. Code of Principles. URL: https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/ (дата звернення: 06.07.2026).

6. Nickerson R. S. Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*. 1998. Vol. 2, № 2. P. 175–220. DOI: https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.2.175

7. Pennycook G., Rand D. G. Fighting Misinformation on Social Media Using Crowdsourced Judgments of News Source Qualityю. *PNAS*. 2019. Vol. 116, № 7. P. 2521–2526. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.1806781116

8. Roozenbeek J., van der Linden S. The Fake News Game: Actively Inoculating Against the Risk of Misinformation. *Journal of Risk Research*. 2019. Vol. 22, № 5. P. 570–580. DOI: https://doi.org/10.1080/13669877.2018.1443491

9. StopFake: офіційний сайт організації. URL: https://www.stopfake.org/uk/ (дата звернення: 10.06.2026).

10. Tolosana R., Vera-Rodriguez R., Fierrez J., Morales A., Ortega-Garcia J. Deepfakes and Beyond: A Survey of Face Manipulation and Fake Detection. *Information Fusion.* 2020. Vol. 64. P. 131–148. DOI: https://doi.org/10.1016/j.inffus.2020.06.014

11. Vosoughi S., Roy D., Aral S. The Spread of True and False News Online. *Science*. 2018. Vol. 359, № 6380. P. 1146–1151. DOI: https://doi.org/10.1126/science.aap9559

12. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making : Council of Europe report. Strasbourg, 2017. 107 p.

Lepetukha M.V. THE ROLE OF FACT-CHECKING IN FORMING THE INFORMATION RESILIENCE OF SOCIETY

*The article examines the role of fact-checking as a key instrument for building and strengthening societal information resilience in the contemporary media environment characterized by the proliferation of disinformation, manipulation, and information operations. The study analyzes the theoretical foundations of fact-checking as a distinct journalistic practice and a socially significant activity aimed at verifying publicly disseminated information. It explores the evolution of fact-checking organizations in both the international and Ukrainian media landscapes and identifies the principal methodological approaches to fact verification and information credibility assessment. The findings demonstrate a direct relationship between the systematic application of fact-checking practices and the level of citizens' critical media consumption. Particular attention is paid to the institutionalization of fact-checking in Ukraine, focusing on the activities of the country's leading organizations–StopFake, VoxCheck, and *Slovo i Dilo*–and their contribution to countering information threats. The study shows that the effectiveness of fact-checking depends not only on the speed of identifying and debunking false claims but also on the level of public trust in independent information sources and the transparency of verification methodologies. It is established that fact-checking functions not only as a reactive mechanism for responding to disinformation but also as a proactive tool for fostering critical thinking, media*

literacy, and responsible information consumption. The research identifies the major challenges faced by fact-checkers in the context of hybrid information warfare, including the rapid dissemination of false narratives, confirmation bias, the algorithmic logic of social media platforms, and the growing use of artificial intelligence technologies to generate manipulative content. The article proposes promising directions for enhancing the effectiveness of fact-checking through its integration into media education, the development of international cooperation networks, the improvement of digital verification tools, and the implementation of artificial intelligence technologies. The necessity of a systematic approach to strengthening societal information resilience is substantiated, emphasizing fact-checking as a central practical mechanism for countering information influence, improving the quality of public discourse, and maintaining public trust in media institutions.

Keywords: *fact-checking, disinformation, information resilience, media literacy, information verification, critical thinking, information operations, manipulation, media space, social communications.*

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.10.2026